

Pedagogo jėga – žmoniškumas

Stasė Valatkienė

Vilniaus universitetas

Vertinant profesoriaus Jono Laužiko pedagoginį patyrimą, jo mokslinį-teorinį palikimą, prisimenant jį kaip žmogų, su kuriuo nemažai teko bendrauti, norėčiau priminti, jog profesorius buvo apdovanotas ne tik giliu teoriniu mąstymu, erudicija, bet ir nuostabiais pedagogo bruožais – jautrumu, meile vaikui, siekiu jį pažinti ir priimti tokį, koks yra. Profesoriaus asmenyje daug šilto, gražaus, žmogiško jausmo. Tebūna leista nusilenkti šiam tauriam Žmogui ir Mokslininkui, ieškojusiam raktą į vaiko širdį.

Daugelis mokslininko idėjų turi išliekamosios vertės ir labai reikšmingės šiandien, – tai mintys apie ugdymo esmę, raidos kryptis, ugdymo individualizavimą bei diferencijavimą. Pedagogą jaudino ugdymo humanizacijos ir psychologizacijos, pedagoginio bendravimo, vaiko pažinimo, mokymosi psichologijos, neįgaliųjų ir gabiųjų ugdymo problemos. Profesorius, gerai žinodamas tradicinės mokyklos trūkumus, pritarė naujųjų pedagoginių srovių pagrindiniams reikalavimams – aktyvinti mokymo procesą, ugdyti vaiko savarankiškumą, iniciatyvą, kūrybinį kritinį mąstymą, pažinti vaiką, derintis prie jo prigimties, sudaryti jam sąlygas veikti pagal individualius poreikius ir sugebėjimus, leisti vaikui ieškoti, tirti, smulkmeniškai jo negloboti, neužgniaužti jo kritiškumo, tyrinėjimo polinkio. Mokslininkas puikiai suvokė mokyklos ydas – vaiko psi-

chologijos nepaisymą, atitrūkimą nuo gyvenimo, dogmatinį mokymą ir pasyvų, mechaninį mokymąsi.

Taigi gerai išmanydamas Herbarto pedagoginę sistemą ir naująsias pedagogikos sroves, Laužikas buvo prieš šių kryptių kraštutinumus, už jų sintezę, nes „herbartiškoji mokykla duoda asmenybės formuotei kai kurias gaires, o naujosios pedagoginės srovės papildo ir duoda turinį“ (J. S., 1935, p. 9).

Puikus pedagogikos istorijos išmanymas ir užsienio mokyklos patirties studijavimas padėjo vertinti naujas idėjas, naujus pedagoginius ieškojimus įvairiais aspektais. Autorius daro labai reikšmingą išvadą, jog mokinyms aktyviai mokysis tik tada, kai mokytojas nustos būti pagrindinis informacijos šaltinis, o daugiau organizuos informacijos situacijas, iškels problemas bei padės rasti atitinkamus šaltinius ir atsakymus. Kita vertus, jis įspėja, jog būtina saugotis klaidų, kurios buvo daromos to meto bandymuose, ieškant mokymo tobulinimo būdų. Profesoriaus darbuose puikiai derinami intuityvizmas su teorija, su loginiu pažinimu: jis ne tik rašo apie integracijos principą, bet ir savo tyrimuose jį naudoja.

Visiems profesoriaus teoriniams darbams, tyrimams, asmeniniam bendravimui būdingas humanizmo principas, „tikrų vertybių siekis“. Visais lygiais reiškiasi žmoniškumas, kurį klausimą beanalizuotų pedagogas – vaiką, mo-

kytoją, mokyklą, tautą... Autorius daug kalba ir rašo apie tai, kad mokyklos būtų prieinamos visiems tautos vaikams.

Nagrinėdamas psichinio nenormalumo priežastis, profesorius tartum kelia šios dienos problemas, teigdamas, jog vaiko psichinio nenormalumo kaltininkas – suaugusiųjų pasaulis, nes „gyvenami nenormalūs laikai“, nes žmonės „iš proto kraustosi“, nes „didėjęs dvasinis sumenkėjimas“, „dvasios elgetystė“ (J. L., 1936, p. 319). Todėl švietimui kelia tikslą „ugdyti tokią žmogų, kuris būtų darniai į gyvenimą, į kultūros skaidrų gyvenimą įaugęs, kuris jaustų gyvenimo kūrybą, kilimą ir pats kurtų, veikėtų, džiaugtųsi ir kiltų“ (J. L., 1936, p. 319).

Ypač jaudinančiai veikia ir prakilniai skamba profesoriaus „Laiškas redaktoriui“ – atsiliepiamas į straipsnį „Statykite savo jėgomis paminklą“. Tokiu paminklu autorius laiko auklėjimo įstaigą plačiausia šio žodžio prasme, – „auklėti pakrikusius, sunkiai auklėjamus, atsilikusius, gyvenimo aplinkos sugadintus vaikus“, kad „tame auklėjimo židiny kauptųsi ieškančios gyvenimo jaunos sielos ir ieškančios naujų kelių auklėtojų širdys (J. Laužikas, 1933, p. 899). Akcentuodamas J. H. Pestalocio mintis, jog „mokyti vaikus yra žmogaus gyvenimo uždavinys, auklėti vaikus yra žmoniškumui tarnyba, o auklėti pakrikusius vaikus – dieviškumui tarnyba“, profesorius įkūnija visiems laikams, o ypač dabar labai aktualią idėją, jog protingiausia statyti dieviškumo paminklą, nes „kas stato vaikams rūmus, tas griaua kalėjimus“ (J. Laužikas, 1933, p. 899). Taigi ir vėl reiškiasi didysis profesoriaus humanizmas, atsidavimas vaikui ir savo tautai.

Daug dėmesio mokslininkas skiria vaiko savarankiškumo, savimokos bei saviuoklos įgūdžiams ugdyti. Tuo tikslu, studijuodamas užsienio švietimo sistemas, atitinkamai į jas reagoja. Pavyzdžiui, Jenos plane profesoriui daro įspūdį, jog mažesnieji, silpnesnieji globoja-

mi vyresniųjų, kurie nuo to darosi rūpestingesni, švelnesni, o mažesnieji greičiau susigyvena, nejaučia baimės, nerimo ir taip pat pamažu darosi savarankiškesni. Apskritai šioje sistemoje autorių maloniai nuteikia ir tai, jog čia vyrauja ne šablonai, o prisitaikymas prie vaiko psichofizinio pajėgumo, jo prigimties, kad vaikai iš pat mažens mokomi mokytis, naudotis šaltiniais, kad žinios neprimetamos iš šalies, o paimamos tartum iš vidaus. Profesorius teigia, jog ši sistema galėtų nemažai duoti ir Lietuvos mokyklai. Ypač rengiant mokytojus būtina atsisakyti šablonų kalimo, vietoj jų imtis kūrybos, stengtis pažinti vaiko asmenybę, ieškoti sėkmingo ugdymo būdų.

Daug vietos pedagogo darbuose skiriama mokytojo asmenybei, jo profesiniam parengimui. Laužikas labai nemėgo autokratiškų mokytojų, kaip ir autokratinio valdymo stiliaus, rūpinosi, kad mokykla taptų džiaugsmo namais, kur rastųsi vietos ne tik mokymui, bet svarbiausia dvasiniam ugdymui. O mokytojas turi būti kruopštus stebėtojas ir tyrėjas. Profesorius aktyviai dalyvauja diskusijoje dėl mokytojo parengimo, keldamas ir gindamas idėją, jog ir pradžios mokyklos mokytojams būtinas aukštasis mokslas, neužtenka tik mokytojų seminarijos teikiamo išsilavinimo. Mokslininkas nuolat akcentuoja, jog mokytojas – ne amatininkas, ne ribotas darbininkas, o kūrėjas, „ne siauras technikos taikytojas, bet išmani, inteligentinga asmenybė“, jog jam reikalingas „žinojimas filosofijos, istorijos, sociologijos, etikos, pedagogikos, psichologijos, antropologijos, anatomijos“ ir kitų mokslų ir kad „aukštas mokyklos ir mokytojo lygis daugiau negu kas nors iškels tautą“ ir išugdys tokią asmenybę, kuri „būtų pajėgi galvoti, jausti, veikti ir drauge kurti sau ir kitiems laimingą gyvenimą“ (J. Laužikas, 1939, p. 91, 94).

Nors mokslininkas tyrė valią, įvairias jos apraiškas, daug vietos vaiko asmenybei ugdyti sky-

rė drąsai, kuri, pasak profesoriaus, daro stebuklus, nors vaiko drąsa labiau slopinama negu ugdoma. O tuomet vaikas „atšala nuo spontaniškos kūrybos, nutyla, tampa klusniu įsakymų vykdytoju arba nieko neveikiančiu „rimtuoliu“ (J. Laužikas, 1933, p. 80). Reikšmingas pastebėjimas, jog drąsos suteikimas, padaršinimas ar drąsos atėmimas yra žmogaus dvasinio gyvenimo lemtis. Nori žmogų pažadinti – padaršink jį, suteik jam pasitikėjimo savimi, pripažink jo pajėgumą; nori žmogų užmušti – atimk iš jo drąsą, pasitikėjimą, paversk nieko nepajėgiančiu, nieko neveikiančiu (J. Laužikas, 1933, p. 81). Taigi pedagoginiai santykiai kuria atitinkamą psichologinę atmosferą klasėje. O ta atmosfera, pasak autoriaus, gali būti ir draugiška, ir slepianti, paremta baime ir nepasitikėjimu, ji gali būti ir altruistinė, ir egoistinė. Labai akcentuojama vaiko individualybės pažinimo svarba, nes kiekvienas vaikas unikalus, nepakartojamas, pasižymintis tik jam vienam būdingomis ypatybėmis. Todėl kiekvienas mokytojas turi žinoti, jog mokinys nėra ir negali būti tiksliai nulipdytas modelis, kuriam lengva būtų užvilkti standartinę mokymosi bei elgesio rūbą, teigia mokslininkas. Ir ugdymas sėkmingas tiek, kiek ugdytojas geba pažinti ugdytinį ir prisitaikyti prie jo galimybių. Nagrinėdamas individualaus elgesio principą, dažnai remiasi reforminių srovių švietimo sistemomis, kur individualaus ugdymo principai dominavo, – tai ne tik individualios vaiko savybės, bet ir individualus ugdymo turinys, mokymo organizavimas bei visa poveikių sistema. Pasak mokslininko, ugdymo individualizavimas svarbus ne tik atsiliekantiems, bet ir gabiesiems, ne tik nedrausmingiems, bet ir stropiesiems. Ypač pabrėžiama vaiko momentinių psichinių būsenų pažinimo svarba.

Profesorius ir pats buvo puikios pedagoginės intuicijos, mokėjo pažinti vaiką, jį suprasti ir kitam patarti, kaip elgtis vienu ar kitu atveju. Jis nuolat žvelgė į tolį, ieškojo kiekvieno daly-

ko esmės. Tai širdies pedagogas, savo sieloje daug kentėjęs ir nepalūžęs. Tai gali paliudyti kad ir šis gana įsimintinas epizodas iš netolimos praeities.

Buvo rengiama trijų Baltijos šalių pedagogikos istorikų konferencija. Profesorius buvo vienas pagrindinių organizatorių. Šalia kitų pranešimų, buvo išspausdintos ir mano pranešimo „Aktyvios mokyklos“ idėjų poveikis Lietuvos pradinei mokyklai“ tezės. Jos labai nepatiko atstovui iš CK. Mano tezės buvo labai kritikuojamos šio atstovo per konferencijos pradžią. Maniau, reikės palikti ir konferenciją, ir disertaciją... Tačiau profesorius didelę mano „kaltės“ dalį prisiėmė sau. Kitą dieną man buvo leista skaityti pranešimą. Vėliau sužinojau, jog profesorius turėjo labai daug nemalonumų dėl šios konferencijos, aišku, ir dėl mano pranešimo.

Taigi profesorius mokėjo aukotis ne tik darbui, bet svarbiausia žmogui – mokėjo suprasti, padėti, prireikus ir apginti, nors pats nukentėdavo. Jis leido priartėti prie savęs kitiems, nes turėjo ką duoti. O po susitikimų su profesoriumi jausdavaisi lyg tyro oro įkvėpęs. Visada nuo jo sklido šviesa, gėris, išmintis... Bendraujant su profesoriumi, pokalbis dažnai virsdavo sokratiškuoju dialogu: profesorius įdėmiai klausydavosi, pateikdamas vis naujų klausimų, netikėtai išreikšdamas nusistebėjimą, pasitenkinimą ar susimąstymą... Jis mokėjo ne mokyti, o sukurti unikalią mokytojo ir mokinio situaciją, kurioje to visažinio mokytojo ir nebuvo.

Kadangi dirbdama naudojausi užsienio pedagogikos šaltiniais, o anais laikais autentiškų darbų labai trūko, profesorius buvo dosnus: negailėjo ne tik savo žinių, išminties, bet ir asmeninės bibliotekosturtų. Teko klausytis ir profesoriaus paskaitų, skaitytų kursantams, t. y. grupei mokytojų, kurie ketino rašyti mokslinius darbus pedagoginėmis temomis. Per paskaitas profesorius šiltai, natūraliai bendravo, nesipukavo tarptautine leksika, nesistengė demonst-

ruoti savo erudicijos. Esminis paskaitų bruožas – mokslininkas, sąsajos su praeities mokslininkų darbais, istorinis nagrinėjamo klausimo traktavimas. Mokslininkas buvo labai atidus pedagogikos klasikams, ypač J. H. Pestalociui, teigė, jog su šio pedagogo vardu susijęs ištisas pedagoginis judėjimas, kurio išeities pozicija – meilė vaikui. Daug dėmesio jis skyrė ir Lietuvos pedagogikos istorijai. Profesorius požiūrį į istorizmo principą galėtų taikliai nusakyti Justino Marcinkevičiaus žodžiai: „Žmogus – nesuvokiantis savęs istorijoje ir istorijos savyje – nuogas, vienišas, silpnas“. O per savo tautos istoriją identifikuojame save, pažįstame save („Dienoraštis be datų“). Tad būsimiesiems disertantams pirmiausia ir siūlė temas iš tolimos praeities. Kalbėdamas apie Edukacinę komisiją, išsakė ir tokią mintį, jog jos idėjos buvo perkeltos į Prancūziją, Čilę ir kitur. Ir nors Edukacinė komisija retai mini J. A. Komenskį, jis gyvai naudojosi jo idėjomis, jas praktiškai taikė. Žinoma, Edukacinė komisija reikalavo mokyti vaikus to, kas reikalinga žmogaus gyvenime. Kad mokyklos patalpos būtų linksmos, erdvios, paklusnumą ugdyti ne baime ir kt. Viso to reikalavo ir Komenskis, teigė profesorius. Mokslininkas pabrėžė, jog Komenskis gyveno tuomet, kai arši kova vyko tarp seno ir naujo, kai keitėsi požiūris į žmogaus vietą pasaulyje. Jis akcentavo estetinio auklėjimo svarbą Komenskio pedagoginiame palikime, jo teiginius, jog muzika turi lydėti žmogų nuo lopšio. Ir dar minėjo, jog niekur kitur pasaulyje niekas taip nesiveržė į mokslą, kaip lietuvių valstiečių vaikai, ypač XIX a. Tad profesorius ir siūlė patyrinėti tokius klausimus, kaip Edukacinės komisijos veikla, lietuvių valstiečių veržimasis į mokslą, ikimokyklinio amžiaus vaikų auklėjimo problemos, mažų vaikų estetinis ugdymas, grožio samprata, kūrybingumo raida, paauglių iniciatyvumo ugdymas, konfliktai mokykloje, šeimyninio auklėjimo problemos, probleminio mokymo klausimai,

mokymosi motyvacija ir kt. Profesorius ne tik pateikė tyrinėtą temą, bet mokė, ir kaip jas pasirinkti ir ką pasirinkus daryti, t. y. kaip dirbti mokslinį darbą. Ypač akcentavo tokius klausimus, kiek tema aktuali, kas tuo klausimu padaryta, ką naujo ketinama padaryti. Patarė, kaip kaupti mokslinę medžiagą, kaip ją apdoroti – archyvine, stebėjimo, eksperimento būdu gautą. Ypač pabrėžė būtinumą žinoti, kas tuo klausimu padaryta ir daroma pasaulyje (o buvo tik 1969-ieji, 1970-ieji metai... drąsa). Siūlė būtinai pasitelkti pedagogikos klasikus. Primygtinai reikalavo, sprendžiant bet kurį klausimą, nepamiršti istorijos. Mokė, kaip naudotis archyviniais metodais ir pačiais archyvais, nurodė, kokie jie yra, kaip ten patekti. Be to, labai pabrėžė kruopštumo, tikslumo svarbą dirbant su archyviniais šaltiniais: svarbu ne tik rasti ieškomą šaltinį, bet ir tiksliai jį panaudoti, labai tiksliai cituoti, nieko nekeisti. Labai svarbu pagauti tikslią autoriaus mintį, negalima autoriaus padaryti „savo“, jei jis iš tiesų buvo ne toks. Pabrėžė ir tai, jog sunku cituoti Herbartą. Taigi profesorius mokė citavimo, konspektavimo, greito skaitymo technikos, siūlė konspektuoti į atskirus lapus, o ne į sąsiuvinius, taip patogiau naudotis. Svarbiausia visur išskirti pagrindinius dalykus, – tiek nagrinėjant kitų darbus, tiek reiškiant savąsias mintis. Aiškino, kaip stebėjimo ir interviu medžiagą panaudoti darbe, primindamas, jog Šarlota Bühler reikalautavo, kad stebėjimo protokolai būtų labai tikslūs. Taikant mokinių rašinių metodą, profesorius labai svarbiu dalyku laikė, kad kalba iš tikrųjų būtų laisva. Plačiai buvo pristatyti dienoraščių, laiškų metodai, jų naudojimo technika.

Taigi menu profesorių Joną Laužiką ne tik kaip didelį mokslininką, bet ir kaip nuoširdų žmogų, mokantį protu ir širdimi bendrauti su kiekvienu, imlų kiekvienai kūrybinei kibirkštėlei, kiekvienam siekiui...

Atsiminimų nuotrupos...

Vakaras. Jauki tyla gaubia Profesoriaus darbo kambarį – knygų lentynas, apmąstymuose paskendusį Mokslininką. Nedrąsu trikdyti tą rimtį... Profesorius pastebi, maloniai sutinka, sodina priešais ir paprašo kuo daugiau išdėstyti, ko siekta disertacijoje, kas pavyko, su kokiomis problemomis, kliūtimis susidurta, prieš tai pabrėždamas, jog pats dabar jau nesiryžtų rašyti tokia tema...

Pradžioje lyg ir nedrąsu pradėti narstyti savo samprotavinius. Tačiau po pirmųjų žodžių mintis darosi lankstesnė. Jauti, jog šalia didis Mokslininkas ir didis Žmogus.

Tą paskutinį vakarą bendrauta ne tik mokslinėm temom – buvo aptarti ir buitiniai rūpesčiai, – kaip su sūnumi ruošią pusryčius, išmokę net blynus išsikepti, kaip saugo balkone obuolius nuo šalčio, kaip... Šiltas atsiveikinimas, palinkėjimai sėkmės... Tuokart net mintis negalėjo ateiti į galvą, jog šis susitikimas su didžiai gerbiamu Profesoriumi paskutinis...

Daug, oi daug patarimų nuoširdžiausių, konsultacijų, retų knygų gauta iš gerbiamojo

Profesoriaus. Ir atsiliepiamas apie mano disertacinį darbą buvo paskutinis, kurį parašė paskutinėmis savo gyvenimo dienomis Profesorius, tuokart dar toks sveikas ir gyvybingas. Mirtis atslinko netikėtai... Liko parašyti darbai, straipsniai, išsakytos mintys, liko ir paskutinis atsiliepiamas ranka parašytas, – rašyta, braukta ir vėl rašyta, tačiau braižas aiškus, gerai įskaitomas. Didelės apimties, giliai ir išsamiai išnagrinėtas kiekvienas disertacijos teiginys, kiekviena mintis, pateikta pasiūlymų, rekomendacijų. Guli šis atsiliepiamas ir dabar prieš mano akis. Daug kartų skaitau jį ir mažta, koks nepaprastai kruopštus, darbštus ir sąžiningas buvo šis didis Žmogus. Vėl tartum matau Profesorių, girdžiu jo žodžius, jog šis atsiliepiamas pareikalavęs daug laiko, bet parašęs jaučiasi padaręs didelį darbą. Taigi liko žodžiai, liko braižas, bet Profesoriaus jau niekad nesutiksiu šioje žemėje. Gyvybės trupumas, gyvenimo trumpumas... Egzistencinės mintys – būtis ir nebūtis, prasmė ir beprasmybė, nemirtingumas ir mirtis, verčia susimąstyti kiekvieną... Kita vertus, daug kas ir išlieka, pirmiausia žmoniškumas turi neįkainojamą vertę.

LITERATŪRA

1. J. S. Reformuojamos mokyklos sistema // Mokykla ir visuomenė. 1935. Nr. 1.
2. J. L. Psichinio nenormalumo priežastys // Tautos mokykla. 1936. Nr. 14–15.
3. Laužikas J. Laiškas Redaktoriui // Tautos mokykla. 1933. Nr. 22.

4. Laužikas J. Gydomojo auklėjimo pavyzdžiai // Mokykla ir visuomenė. 1933. Nr. 2.

5. Laužikas J. Dėl mokytojų rengimo // Mokykla ir gyvenimas. 1939. Nr. 3.

THE STRENGTH OF EDUCATOR, SCIENTIST, ENLIGHTENER IS HUMANITY

Stasė Valatkienė

Summary

This article represents not only scientific pedagogical heritage of the professor J. Laužikas, but talks about the professor's humanity – his sensitiveness, love of children, trying to perceive the child. The professor in his scientific works analyses the problems of humanistic

education, pedagogical communication, knowledge of child, educational psychology. Many ideas of professor are important till now – ideas about the essence of education, the individualization, differentiation and humanization of education and other.